

Antik Kaynaklara Göre Kappadokia Bölgesi Bitkileri

Mustafa ARSLAN¹, Esra BULUT^{2,*}

¹Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat Turizm Fakültesi, Konya, Türkiye.

²Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye.

*esrabulut50@hotmail.com

ÖZET

Orta Anadolu platosunun merkezi konumunda yer alan Kappadokia Bölgesi hemen hemen tüm tarihi devirler içerisinde oldukça önemli bir konuma sahip olmuştur. Aynı zamanda bu coğrafya çok sayıda medeniyetin kurulması ve şekillenmesine de ev sahipliği yaparak bahsi geçen önemini somut olarak ortaya koymuştur. Bölge coğrafi konum açısından oldukça stratejik bir noktada yer aldığı gibi iklim ve bunun bir sonucu olarak bitki örtüsü bakımından da çeşitlilik arz etmektedir. Melitene hariç büyük bir kısmı karasal iklimin etkisi altında olan Kappadokia Bölgesi'nde temel ihtiyaç ürünleri olan arpa ve buğdayın yanı sıra antik çağ yazarları adamantis, therioarca, polemonia, Selgitik yağı, botrys ya da ambrosia vs gibi çok sayıda şifa amaçlı kullanılan bitkilerden de bahsetmektedirler. Hatta antik yazarlar bu bitkilerin local yetiştirme alanları ve şekillerine dair oldukça detaylı bilgiler aktarmaktadırlar. Bölgede günlük hayatın temel ihtiyacını karşılama ve şifa verenlerin yanı sıra bir de bölge ticaretinde oldukça önemli rolü olan bitkiler yer almaktadır. Örneğin Caesarea bölgesinde bulunan sık ormanlardan elde edilen keresteler, Melitene'de zeytin ve dahası en lezzetli Grek şarabıyla bile rekabet edebilecek kadar kaliteli Monarite şarabının elde edilmesinde gerekli olan bağcılık bölgenin en temel geçim kaynaklarıdır. Kappadokia bitkiler konusunda bu denli zengin yapısını bugün bile muhafaza etmeyi başarmıştır.

Bu çalışmamızda antikçağ yazarlarının ve seyyahların verdikleri bilgiler doğrultusunda antikçağlarda bölgede yetişen ve şifa, ticaret, besin kaynağı vs. amaçlı kullanılmış olan bitkiler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kappadokia, Antik Çağ, Bitki.

Plants of Cappadocia According to the Ancient Sources

ABSTRACT

Cappadocia Region, in the middle of Central Anatolian Plateau has had an important position throughout the history. In the same time this land has created and shaped many civilisations and showed its mentioned importance perceptibly. The region is located on a very strategical position in terms of geographical conditions and by the help of its climate many species of plants have grown in the region. Except from Melitene most of the region was under the continental climate effect. Ancient sources mentioned about herbs such as adamantis, therioarca, polemonia, Selgitic oil, botrys or ambrosia which were used for medical purposes beside common grain like wheat and barley grown for daily consumption. Also, the ancient sources give detailed information about the local growing places or even shapes of these plants. In addition to these plants and herbs the region produced some commercial plants as well. These commercial plants had contributions to the economy of the region. For example dense forest of the Caesarea region provided timber, olives were grown in Melitene and the latter city produced Monarite wine which could be compared only with Greek wine which was the most quality wine then. Diversity and richness of the plants in Cappadocia region could be observed even today.

This study focuses on the plants of Cappadocia used for medicine, commerce and nutrition in the light of ancient sources.

Keywords: Cappadocia, Ancient Age, Plant.

GİRİŞ

Bugün Kappadokia denildiğinde genellikle Peri Bacaları'nın bulunduğu Nevşehir merkez olmak üzere Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir illerinin kapladığı alan anlaşılmaktadır. Antik kaynaklara baktığımız zaman ise ismini zikrettiğimiz bu yerler coğrafyacıların da deyimi ile “çekirdek Kappadokia” denilebilecek kadar küçük bir alanı ifade etmektedir (Esin, 1998: 67). Antik çağlarda Kappadokia kelimesi çok daha geniş bir alanı ifade etmektedir. Öyle ki bu alan Herodotos'un verdiği bilgilere göre (MÖ VI. yy dolayları) Euxinus'a (Karadeniz) kadar büyük bir sahaya yayılmaktadır (Herodotos, I:76). Bu sınır daha sonra Pers, Hellenistik ve Roma dönemlerinde idari anlamda değişikliklere uğramıştır. Bölgenin Pers kontrolü altında olduğu ve *satraplık* ile yönetildiği MÖ 360'da bu büyük saha iki kısma ayrılarak idare olmuştur (Sevin, 1998: 48). Bu ayrıma göre Euxinus civarında bulunan kısım “Kappadokia Pontika” güneyde kalan ise “*Tauros (Toros) yakınındaki Kappadokia, Asıl Kappadokia ya da Megale Kappadokia (=Büyük Kappadokia)*” şeklinde isimlendirilmiştir (Strabon, XII:1. 4). Antik dönem bitkileri üzerinde değerlendirmeye yaptığımız Megale Kappadokia (Harita-1) ise yaklaşık 80.000 km² lik bir yüz ölçümüne sahiptir (Esin, 1998: 65). Strabon, Megale Kappadokia'nın sınırları konusunda nispeten daha detaylı bilgiler vermektedir. Yazar, Kappadokia kralı I. Arkhelaos ve ondan önce bölgeyi yöneten diğer krallar zamanında Kappadokia'nın valiliklere (=strategia) bölündüğünü ifade etmektedir. Yine onun verdiği bilgilere göre bu valiliklerin sayısı 10'dur ancak Pompeius zamanında sayı 11'e çıkmıştır. Bu *strategiaların* isimleri batıdan doğuya doğru Garsauratis (=Aksaray ve çevresi, Ramsay, 1960: 313), Tyanitis (=Niğde ve dolayları, Burton, 2005:200), Morimene (=Halys'in güneyi Galatia'dan Melagob'a (=Derinkuyu'ya kadar yayılan alan, Ramsay, 1960: 317), Khammanene (=Kaman, Kırşehir, Gökhan, 2011: 258), Saravene (=Yozgat-Sarıkaya civarı, Texier, 2002, III: 55), Sargarausene (=Uzunyayla-Bünyan, Yüncü, 2015: 130), Laviansene (=Malatya'nın kuzey kesimi, Texier, 2002, III: 55), Melitene (=Malatya, Kaya, 2005: 27), Kataonia (=Elbistan, Gökşun ve Afşin dolayları, Yüncü, 2015: 130) ve Kilikia'dır (Strabon XII:1. 2). 11. *strategia* ise Lykaonia'nın bir bölümü ile Kilikia Thrakeia'yı kapsamaktadır (Ramsay, 1960: 417). Şu halde bölge sınırlarını modern isimlerle ifade edecek olursak batıda Tuz Gölü'nden doğuda Fırat Nehri'ne, kuzeyde Yozgat'tan güneyde Toros Dağları'na değin uzanmaktadır (Harita-2).

Çalışma alanının sınırlarının net bir biçimde belirlenmesi bölge ikliminin, dolayısıyla da bölgede yetişen bitkilerin bilinmesi açısından oldukça önemlidir. Antik Çağ yazarları Kappadokia ikliminin soğuk olduğundan bahsetmektedirler (Strabon, XII: 2.10; Diodorus, XVIII: 5. 4). Ancak soğuk göreceli bir kavram olduğu için o dönemdeki bölge iklimi hakkında antik kaynaklardan bazı ilave bilgiler de sağlanabilmektedir. Örneğin günümüzde zeytin yetişeceğini düşünemeyeceğimiz Afyon-Şuhut (Synnada) Strabon döneminde zeytin ağaçlarıyla kaplı bir ovaya sahipti (Strabon XII: 7. 14). Strabon'un doğumundan (Koelsch, 2004: 502) yaklaşık 120 yıl önce Bergama Kralı II. Eumenes'in Tyriaion'a (Konya-Ilgın) yazdığı mektupta zeytin üretimi ve bundan alınacak vergi hakkında bilgiler bulunmaktadır (Austin, 2006: 414). Günümüzde artık zeytin yetiştirilemeyen bu iki alana ek olarak Melitene'de de zeytin tarımı yapılmaktaydı (Strabon, XII: 2. 1). Bilindiği üzere zeytin ağaçları -13 °C'nin altına düşen iklimlerde yaşama şansı bulamamaktadır (Vermoere ve ark. 2003: 220). Bu da göstermektedir ki Strabon'un yaşadığı dönemde Anadolu günümüze göre daha ılıman bir iklime sahipti.

Antik Kaynaklara Göre Kappadokia Bölgesi'nde Yetişen Bitkiler

Günümüz İç Anadolu Bölgesi'nin merkezinde yer alan Kappadokia Bölgesi tarihin hemen her devrinde Antik Çağ yazarlarının eserlerinde bir yer edinmiştir. Pek çok Antik Çağ yazarı bölgede meydana gelen siyasi olaylara dair detaylı bilgiler vermektedir. Bu yazarlar içerisinde Theophrastus (MÖ 370-287), Plinius (MS 23-79) ve Strabon (MÖ 64-MS 24) ekonomik ve siyasi olayların yanı sıra bölgenin bitki örtüsü hakkında da detaylı bilgiler vermektedirler.

Hayvanlar Üzerinde Etkisi Olan Bitkiler

Günümüzde çok sayıda bitki şifa vermesi niyetiyle kullanılmaktadır. Bu bitkilerin hazırlanma şekilleri bitkiden bitkiye fark etmektedir. Bazı bitkiler haşlanarak, bazıları demlenerek, bazıları kaynatılarak bazıları ise ezilerek kullanılmaktadır. Bu bitkilerin insanlar üzerinde olduğu gibi şüphesiz hayvanlar üzerinde de tesirleri vardır. Bu bitkiler bugün ilaç sanayinin temelini oluşturmaktadır.

Antik Çağ dünyasında da bir takım bitkilerin hayvanlar üzerinde etkilerinin olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Kısıtlı da olsa Plinius'un verdiği bilgiler sayesinde fikir sahibi olduğumuz bu bitkilerin uyuşturucu tesirleri de bulunmaktadır. Kappadokia Bölgesi'nde bu tür bitkilerin yetiştiğine dair sadece iki kayda rastlanabilmektedir.

Bazı bitkiler yapısı gereği tüm bölgelerde yetişmeye uygun değildir. Kuşkusuz bir bitkinin bütün bölgelerde görülebilmesi için iklim koşulları ve toprak yapısı gibi ortak niteliklere sahip olmaları gerekmektedir. Plinius da eserinde bölgelere has olan bu bitkileri bilhassa belirtmiştir.

Antik Çağ yazarları Kappadokia'da yetişen bitkilerin bazılarının bölgeye has olduklarını bazılarının ise Anadolu üzerinde bulunan diğer bölgelerde de yetiştiğinden bahsetmektedirler. Bunlardan "*adamantis*" adı verilen bitki Kappadokia ve Armenia Bölgesi'ne özgüdür. Bu bitkinin hayvanlar, özellikle de aslanlar üzerinde yorgunluk halsizlik yaratan bir etkisi söz konusudur. Ayrıca bitki ezilemeyecek kadar sert bir yapıya sahiptir (Plinius, XXIV:102. 7).

Plinius, *Therionarca* adı verilen bir bitkinin Kappadokia ve Mysia bölgelerinde kendine yaşam alanı bulduğundan bahsetmektedir. Bu bitki de tıpkı *adamantis* gibi vahşi hayvanlar üzerinde uyuşturucu etkisine sahiptir. Yazar *Therionarca* ile bir hayvanın uyuşması halinde onu bu durumdan kurtaracak çözümden de bahsetmektedir. Ona göre hayvanı bu durumdan kurtarmanın tek yolu sırtlan idrarından geçmektedir. Bu yöntem ne kadar güvenilir elbette bilinmez, fakat Plinius bu sıvının uyuşuk durumda olan hayvanın üzerine serpilmeden canlanamayacağını önemiyetle üzerinde durmaktadır (Plinius, XXIV:102. 9). Ne yazık ki her iki bitkinin de günümüzde nasıl adlandırıldığına dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Antik Çağ İnsanları Tarafından Şifa Amaçlı Kullanılan Bitkiler

İnsanlık tarihine bakıldığında zaman bitkilerin insan yaşamı üzerinde etkisinin olduğu görülecektir. İnsanlığın var olması ve hatta insanın doğaya giderek hâkim olmaya başlaması ile insan-bitki arasında uyum kendini göstermiştir. İnsan ve bitki ekosistem içerisinde birbirini tamamlayan iki önemli unsurdur.

Arkeolojik kazılardan elde edilen verilere bakıldığında insanlığın bitki üzerinde kurduğu egemenlik daha net anlaşılmaktadır. Bu verilere göre besin amaçlı kullanılmalarının yanı sıra

şifa bulmak niyetiyle de bitkilerden faydalanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında ise doğanın insan üzerinde egemenliği söz konusudur.

Bitkilerin tıbbi olarak kullanılmaya başlamaları binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Kuşkusuz bugün elimizde tedavi ya da besin amaçlı kullanılan bitkilerin bilgi birikimi geçmişte edinilen tecrübelerin bir getirisidir. Bu birikim gelenek şeklinde nesilden nesile aktarıldığı gibi Antik Çağ yazarlarının eserlerine de konu olmuştur. Böylelikle dönemin mevcut bitkileri isimleri, şekilleri vs. gibi konularda kısmen de olsa birinci elden veriler elde edebilmemiz mümkündür.

Selgitik Yağı

Bu bilgilerden hareketle öncelikle Kappadokia-Galatia sınırında yetişen bitkilerden elde edilen ve *Selgitik Yağı* adı verilen bir çeşit şifalı merhem üretilmiştir. Yağın elde edilmesinde kaç adet ve kaç çeşit bitki kullanıldığına dair elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. Burada dikkatimizi çeken nokta bu yağın tendon tedavisinde kullanılmasıdır. Yağ muhtemelen hasar görmüş ya da zayıf olan tendonları kuvvetlendirmek maksadı ile kullanılmıştır. Ayrıca aynı yağ İtalya’da bulunan *Gubbio* halkı tarafından da yapılmıştır (Plinius, XV:7.31).

Ambrosia-Artemisia-Botyrs

Kappadokia Bölgesi’nde yetişen bir diğer şifalı bitki ise burada bulunan halk tarafından *botyrs* ya da diğer adıyla *ambrosiadır*. Plinius, bu bitkinin isimlendirilme şekline dair oldukça dikkat çekici bir hikâye anlatmaktadır: “... Kadınlar da isimlerini bitkilere dönüştürme hırsından etkilenmiş durumda, bunlar arasında örneğin, kral Mausalus’un karısı Artemisia, daha önce parthenis olarak bilinen bitkiye adını vermiştir. Ancak bazıları bu soyadın tanrıça Artemis Ilithyia’dan türediğini düşünüyor çünkü kadın hastalıklarının tedavisinde kullanılıyordu. Bu da pelinotuna benzeyen fakat daha büyük ve etli (dolgun) yapraklı çalımı bir bitkidir. İki çeşidi vardır: birisi daha uzun ve geniş yapraklıdır, diğeri yumuşaktır ve daha ufak tefek yapraklıdır ve sadece deniz kenarında yetişir.” (Plinius, XXV: 36. 1-5) (Resim-1).

Yukarıda da belirtildiği üzere bir kraliçe adını ölümsüzleştirmek maksadı ile bir bitkiye vermiş olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında kraliçe adına bu konunun elzem olduğu düşünülebilir. Eğer isim Plinius’un söylediği bir diğer ihtimal olan Artemis *Eileithyia*’dan geliyorsa bitkinin kadın hastalıklarının tedavi edilmesinde kullanılıyor olması oldukça manidardır.¹

Mitolojiler eski toplumların inançları üzerinde kayda değer bir konuma sahiptir. Mitolojilerde tanrılar yeme içme, uyuma gibi temel konularda insanlar ile benzer özellikler taşımaktadırlar. Bu noktada Plinius’un bahsettiği *Ambrosia* bitkisi Yunan mitolojisinde tanrı ve tanrıçaların beslendikleri “*nektar-ambrosia*” ile isim açısından bir benzerliğe sahiptir. Tanrıların beslenme ihtiyaçlarını karşılayan gıda çok sayıda çiçekten elde edilen özün bala

¹ Öncelikle burada kısaca Artemis Eileithyia konusu üzerinde durmak gerekir. Zeus ve Leto’nun kızı, Apollon’un kız kardeşi olan Artemis’in (Hesiodos, 915-920) kültü Anadolu, Girit, Mısır, Mezopotamya, Yunanistan ve İtalya’ya değin geniş bir alanda tapınım görmüştür (Erhat, 1984: 61). Tanrıçaya ait çok sayıda epiteti bulunmaktadır. Artemis Eileithyia da bunlardan biridir. Burada öncelikle Eileithyia’yı incelemek gerekmektedir. Eileithyia Zeus ve Hera’nın çocuğudur (Hesiodos, 920-925). Ebelik tanrıçası Eileithyia daha sonra Artemis ile bir tutulmuştur (Sale, 1961: 86; Robertson, 1983: 148).

eklenmesi sonucunda elde edilmiştir (Erhat, 1984: 35). Anlaşılan bu besine her ne kadar çiçeklerden elde edilen bal katılsa da besinin temelinde yine bitkiler yer almaktadır.

Bitki, Antik Çağ insanları tarafından nefes darlığının tedavi edilmesi amacıyla da kullanılmıştır (Plinius, XXVII: 31. 1). Plinius iç kesimlerde yetişen *ambrosianın* yapısına dair detaylı bilgiler vermektedir: "... Ancak yine bazı insanlar, daha iç kesimlerde yetişen tek köklü, son derece küçük yaprakları, üzümler olgunlaştığında açılan çiçeğiyle ve nahoş olmaktan çok uzak kokusuyla bir bitkiye aynı ismi verir. Kappadokia'da yetişen bu bitkiye bazıları "botrys" bazıları da "ambrosia" adını verir." (Plinius, XXV: 36. 1-5). "Botrys sarı sürgünleri olan çalimsı bir bitkidir. Tohumları bunların etrafında büyür ve yaprakları hindibaninkine benzer. Sel yataklarında bulunur. Kappadokia halkı "ambrosia" diğerleri ise "artemisia" olarak nitelendiriyor." (Plinius, XXVII: 31. 1).

Ambrosia'nın günümüzde Latince olarak *Ambrosia Artemisiifolia* olarak isimlendirilen ve *Pelinimsi Ambrosia* olarak Türkçe'ye çevrilen bitkiyle aynı olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu düşünmekteyiz. *Ambrosia Artemisiifolia*'nın da tıpkı Antik Çağ'daki *Ambrosia* gibi sarı çiçekleri bulunmaktadır (Önen ve ark. 2015: 183). Buradan yola çıkarak ve yukarıda bahsettiğimiz ve Plinius'un *ambrosia* için kullandığı "pelin otuna benzeyen" ifadesi de bu savı destekleyen en önemli kanıttır. Bitki ile ilgili bilinmesi gereken bir diğer nokta kokusudur. Plinius bitkinin kokusunu şaraba benzetmektedir. Bu bitki medikal alanda çözücü olarak da kullanılmıştır (Plinius, XXVII:11).

Polemonia

Kappadokia Bölgesi'nde yetişen bir diğer şifalı bitki *Polemonia*'dır. Bitkinin Pontus Kralı Polemon ile Kappadokia Kralı Philetaerus tarafından bulunduğu düşünülmektedir. *Philetaeria* olarak da bilinen bitkiye Kappadokialılar "chihodynamia" adını da vermişlerdir. Bu ismin "bin faydalı bitki" anlamına geldiği bilinmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere çok sayıda hastalığın tedavisinde kullanılmış olmalıdır. Kalın bir kök, ince dalları ve siyah tohumları olan bitkinin yaprakları sarkıktır. Bu noktada Plinius bizlere ince bir detay vermektedir: "...Bunun yanı sıra bu (*Polemonia*) sedefotu gibidir ve dağlık bölgelerde yetişir." Bu veri bize bitkinin yetişme alanı ile yetişebileceği iklim koşulları hakkında da bilgi sağlamaktadır.

Kappadokia Marulu

Kaynaklardan anladığımız kadarı ile Antik Çağ insanları marulu da bir şifa kaynağı olarak görmüşlerdir. Plinius'a göre bitkinin en temel özelliği kan akışını düzenleyici etkisidir. Ayrıca bitkinin ferahlatıcı bir yapısı vardır, bu yüzden de genellikle yaz aylarında tüketilmesi uygun görülmektedir. İlaveten marulun tiksintmeyi engelleyici ve iştah artırıcı bir yönü de bulunmaktadır. Augustus'un yakalandığı bir hastalığın tedavisinde marul kullanılmış ve böylece bu bitki halk arasında da tanınır hale gelmiştir. Hatta her mevsim rahatlıkla tedarik edilebilmesi için bal sirkesiyle turşusu dahi kurulmuştur. Çok sayıda türü olan bu bitki farklı uluslar ve Antik Çağ'da bu işle ilgilenen otoriteler tarafından da gruplara ayrılmıştır. Grekler marulu üç tür olarak tanımlamışlardır: geniş saplı, yuvarlak saplı ve Sparta marulu. Diğer insanlar bu ayrışmayı renklerine göre yapmışlardır: ocak ayında ekilen kara marul, mart ayında ekilen beyaz marul ve nisanda ekilen kırmızı marul. Bunlar arasında Antik Çağ insanları arasında tarımsal faaliyetlerden anlayan ve bu işin ustası olarak nitelendirilebilecek olan kimseler ise marulu kıvrımlı ya da mor marul, Grek marulu, Kappadokia marulu ve acı marul şeklinde sınıflandırmışlardır. Bunların dışında marulun bir de keçi marulu adı verilen, yapı itibari ile Kappadokia maruluna benzeyen şifa verici bir türü daha bulunmaktadır

(Plinius, XIX: 38). Keçi marulundan çıkarılan süt ya da su sirkeye eklenip kıvamını aldıktan sonra ödemli hastaların iyileşmesinde, ezilerek üzerine tuz serpilmesi durumunda bacaklardaki kırıışlerin (tendon ve eklem yerlerinin arasında bulunur) tedavisinde, dövülmüş keçi marulu ve sirke ayda iki defa ağızı yıkama şeklinde uygulanırsa diş ağrıların giderilmesinde kullanılmıştır (Plinius, XX: 24). İlaveten yabancı olarak yetişen marulun ana türü keçi maruludur ve zehirli nitelikler taşıyan bu bitki suya bırakıldığı takdirde balıkların ölmesine sebep olur (Plinius, XX: 24). Burada en dikkat çekici bilgilerden biri Kappadokia adının bir marula verilmesidir. Verilen bilgiye göre bu türün sadece Kappadokia'ya özgü olduğu anlaşılmaktadır. Marulun nasıl bir yapısı olduğuna dair net bir bilgiye sahip değiliz, ancak yazar tarafından ismi zikredildiğine göre Antik Çağ dünyasında belli bir üne sahip olmalıdır.

Süsleme Amaçlı Kullanılan Bitkiler

Antik Çağ toplumları arasında taç bir hükümdarlık alameti olarak kral ve kraliçeler tarafından kullanılan ve değerli taşlardan yapılan bir başlıktır. Ancak taçlar bugün olduğu gibi Antik Çağ insanları tarafından da sadece değerli madenler değil dalı, çiçekleri ya da yaprakları güzel olan bitkilerden de yapılmıştır. Örneğin olimpiyat oyunlarında sporcuların başına koyulan taç zeytinden yapılmıştır (Tekin ve Tekin, 2014: 136). Bu taçlar hem kadınlar hem de erkekler tarafından takılmıştır. Bu uygulama Kappadokia Bölgesi'nde de görülmüştür. Daha önce anlattığımız *ambrosia* bitkisi Kappadokialılar tarafından taç yapmak için de kullanılmıştır (Plinius, XXVII:11).

Plinius taç yapımı esnasında sarı çiçeklerin kullanımı için genellikle *zakkum*, *katırtırnağı* ve *hünnabı* zikretmektedir. Yine yazarın verdiği bilgiye göre *hünnap* bir Kappadokia ağacı olarak bilinmektedir ve çiçeklerinin kokusu zeytin çiçeğinin kokusunu andırmaktadır (Plinius, XXI: 27).

Bu noktada *hünnap* ile ilgili kısa bir açıklama bitkinin geçmiş ve günümüzdeki durumunu kıyaslamak açısından fayda sağlayacaktır (Resim-3). *Hünnap* yani Latince adıyla *Zizyphus Jujube* bugün Akdeniz'in doğusundan, Doğu ve Güney Asya'ya, oradan da Japonya'ya değin oldukça geniş bir alanda yayılım göstermektedir. Türkiye coğrafyası üzerinde ise Batı ve Güney Anadolu bölgelerinde kendine yetiştirme alanı bulabilmektedir Bu bitki yabancı bir özelliğe sahip olmakla birlikte ormanlık alanlarda yetişmektedir (Gündoğmuş ve Taşçı, 2017: 42). Bu açıdan bakıldığında günümüzde Kappadokia Bölgesi *hünnap* bitkisinin yetişmesi için pek de uygun görünmemektedir. Zira Strabon'un anlatımına göre Argaios'un (=Erciyes, Baydur, 1994: 1) etrafı ormanlarla kaplıdır ve burada kerestecilik yapılmıştır. Bütün Kappadokia Bölgesi'nde Argaios hariç başka hiçbir yerde kereste bulunmamaktadır (Strabon, XII:2.8). Şu halde ormanlık bölgelerde yabancı olarak bulunan *hünnap* da burada o zamanki iklim koşullarına da bağlı olarak yetiştirme alanı bulmuş olabilir.

Temel Besin Kaynağı Olarak Tüketilen ve Ticareti Yapılan Bitkiler

Zeytin

Zeytin ve zeytinyağı geçmişten beri insan yaşamının temel noktalarından biridir. *Zeytin* Eski Çağ insanları tarafından zenginliğin, şöhretin ve barışın sembolü olarak kabul edilmiştir (Schurchardt, 1997, 21). *Zeytinin* (^{GIS}ZERTUM) Hitit döneminde de yetiştiğine dair metinler bulunmaktadır. Bu metinlerden (KBo V₇ Rs.₃₄ vd.) elde edilen verilere göre Pullianni adında bir şahsın *zeytin* ağaçları bulunmaktadır. Bu şahsın meyvelığının sahil kenarında mı olduğu yoksa o dönemde büyük bir kısmını Kappadokia'nın oluşturduğu Orta Anadolu'da mı

bulduğuna dair net veriler bulunmamaktadır. Belki de Hitit döneminde Orta Anadolu'nun iklimi *zeytin* yetiştiriciliği için uygun koşullara sahip olmuş olabilir (Ertem, 1987: 65). Özellikle Grek dünyası içerisinde kayda değer bir konuma sahip olan zeytinyağı Homeros'un destanlarında da anlatılmaktadır (Homeros, İlyada, II, 746-774). Ayrıca bu oyunlarda sporcuların kaslarını gevşetmek amacıyla kullanıldığı da bilinmektedir (Schurchardt, 1997, 21). Zeytinyağının ne zaman yemeklerde kullanılmaya başladığına dair elimizde net veriler bulunmamaktadır. Eski Çağ halkları arasında zeytinden elde edilen yağ genellikle ilaç yapımı, aydınlatma, kozmetik ve beslenme amaçlı kullanılmıştır (Kaplan ve Arıhan, 2012: 7). Melitene bölgesinde üretilen *zeytin*lerin ne amaçla kullanıldıklarını bilmiyoruz fakat kullanım amacının diğer Roma kentlerinden pek de farkı olmasa gerek.

Kappadokia'nın iklim yapısına daha önce değinmiştik. Bölgenin büyük bir kısmı üzerinde karasal iklim yapısı hâkimdir. Ancak bu genelleme içinde Melitene bölgesi Kommagene'ye (Adıyaman) (Taşdöner Özcan, 2015: 98) benzer nitelikler göstermektedir (Strabon, XII: 2. 1). Şu halde Melitene'de *zeytin* üretimi yapıldığına göre benzer özellikleri olan Kommagene'de de aynı ürün elde edilmiş olmalıdır. Günümüzde Adıyaman ve çevresinde zeytin tarımı yapıldığı bilinmektedir (Oğuz, 2012: 118). Bu da günümüz Malatya'sında bu tarımın yapılmamasına rağmen MÖ I. yy'da yaşayan insanların zeytincilik faaliyetleri yaptığını söyleyen Strabon'un verdiği bilgileri destekleyici niteliktedir.

Kerestecilik

Günümüzde Kappadokia Bölgesi'nin genelinde ormanlık araziye rastlamak mümkün değildir. Ancak Antik Çağ yazarlarından öğrendiğimiz kadarı ile MÖ I. yy'da Kappadokia'da Mazaka (=Kaesarea-Kayseri, Herzfeld, 1968: 88; Briant, 2002: 135) haricinde kereste bulunmamaktadır. Yaşadığımız dönemde bu durum artık geçerli olmasa da MÖ I-MS I yy dolaylarında Kappadokia'nın ve dolayısıyla da Mazaka'nın en yüksek noktası olan Argaios'un etrafı ormanlık olduğu için bu bölgede en temel geçim kaynaklarından birini kerestecilik oluşturmuştur. Ancak kerestecilik bölgede yaşayan halk açısından daha kolay icra edilebilmiştir. Nitekim Strabon buna gerekçe olarak dağın etrafında bulunan bataklık alanlar ile ateş çukurlarından bahsetmektedir. Ona göre bölgeyi tanıyanlar keresteleri işleme konusunda burada bulunan tehlikelere karşı daha dikkatlidir. Ancak bölgenin özelliklerini bilmeyenler fark edilmesi zor olan ateş çukurlarına düşebilirler (Strabon, XII: 2. 7). Buna karşılık Nyssalı Gregory ise Adeplhius'a yazdığı mektupta Vanato'nun (=Venessa, Avanos, Thierry, 1981: 119 vd.) güzelliklerinden bahsederken Halys'in yakınında bulunan dağın sık *meşe* ormanı ile kaplı olduğunu ifade etmektedir (Nyssalı Gregory, Epist. Adelp. 1-6).

Bağcılık

25-30 °C sıcaklık ortamında yaşama koşulları bulunan, 40 °C'ye kadar büyüme ve yetiştirme konusunda sorun yaşamayan ancak bu derecenin üzerine çıktığında meyvelerinde yanmaların meydana geldiği üzüm bağları (Uzun, 2015: 17) hem toprak yapısı hem de uygun iklim koşulu nedeniyle Kappadokia'da kolaylıkla yetiştirme alanı bulmuştur. Antik Çağ'da Kappadokia Bölgesi'nin temel geçim kaynaklarından birini şüphesiz bağcılık oluşturmaktadır. Bağcılığın tarihsel sürecine kısaca bakacak olursak arkeolojik veriler günümüzden 10.000 yıl önce insanların şarap ürettiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca bitkinin MÖ 6000 dolaylarında kültüre alındığı tahmin edilmektedir (Orhan ve ark. 2011: 70). Anadolu coğrafyası üzerinde bağcılık faaliyetlerinin tarihine bakıldığında bu gelişimin burada kurulan medeniyetlerle paralel olarak ilerlediği görülmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (MÖ 1950-1725)

Kaniş'de (Kültepe) tespit edilen bir tablet üzerinde burada bulunan yerlilerin üzüm yetiştirdiklerine dair bilgiler edinilmektedir. Koloni dönemi insanları üzümü meyve olarak tükettikleri gibi meyveyi işleyerek şarap haline de getirmişlerdir. Metinlerden elde edilen verilere göre Kappadokia Bölgesi'nde bulunan Tegarama'nın (=Gürün, Bilgiç, 1946: 411) en önemli şarap üretim merkezlerinden biri olduğu düşünülmektedir (Lafli, 2017: 20).

Hitit Dönemi'ne ait metinlerden bağcılığın özelde Kappadokia ve genelde tüm Anadolu coğrafyası için temel geçim kaynaklarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki bağın (^{GIS}ŞAR (^{GIS})GEŞTIN) etrafı çitlerle çevrilerek koruma altına alınmış ve hatta bu çitlerin içinde bulunan asmanın yakılması ya da çalınması durumunda alınacak cezalar Hitit kanun metinlerinde açıkça ifade edilmiştir. Buna ek olarak ritüel metinlerinde (KBo II 9 I 22) hayvanlarla birlikte asmanın da büyümesi için dileklerde bulunulması bağ ve bağcılığın Hitit dünyasında ne denli önemli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. İlaveten asmanın meyvesi olan üzümden kuru üzüm (^{GIS}GEŞTIN HAD.DU.A) ile hem dini ritüellerin hem de günlük yaşamın temel unsuru olan şarap elde edilmiştir (Ertem, 1987: 58).

MÖ I. bin başlarında Kappadokia Bölgesi'nde bağcılığın temel geçim kaynaklarından olduğunu gösteren en önemli kanıtlar kaya kabartmalarıdır. Bunlar antik Kappadokia sınırları içinde yer alan İvriz (=Kybistra=Ereğli, Resim-4), Ambar Deresi (Resim-5) ve Tyana'da bulunan Gökbez (Resim-6), Niğde (Resim-7), Keşlik (Resim-8) anıtlarıdır. Bütün bu anıtlarda figür asmayı sağ eliyle kavrar şekilde resmedilmiştir (Tiryaki, 2013: 39).

Klasik Dönem içerisinde Kappadokia Bölgesi'nde bağcılık faaliyetlerine devam edildiğine dair kuşku yoktur. Nitekim antik kaynaklar burada yapılan ve üzümün bir çıktısı olan şarabın en az Grek ve Batı Anadolu'daki antik kentlerde üretilenler kadar kaliteli olduğundan bahsetmektedirler. Strabon, Melitene'de yapılan ve en kaliteli Grek şarabıyla rekabet edebilecek kadar lezzetli ve güzel olan *Monarite* şarabından bahsetmektedir. C. Texier de Strabon'un verdiği bilgiyi kanıtlayacak nitelikte gözlemlerde bulunmuştur. Texier, Melas (=Tohma Suyu, Mithford, 1980: 1185) Vadisi'nde yetişen üzümlerin salkımlarının hayranlık verecek kadar büyük olduğundan bahsetmektedir. Seyyah, ünlü *Monarite* şarabının bu kaliteli üzümlerden yapılmış olabileceğini düşünmektedir (Texier, 2002, III: 144).

Tahıl

İnsanlık tarihi içinde tahılın gelişimine bakıldığında Bereketli Hilal içerisinde ilk olarak kültüre alınan tahılları *emmer* ve *einkorn* adı verilen ilkel *buğday* cinsleri, *arpa* ve *mercimek* oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak *bezelye*, *burçak* ve *ketenin* de tarımı yapılmıştır (Sevin, 2003: 43; Atar, 2017:2). Kappadokia Bölgesi'nde yetiştirilen ve insan yaşamı için oldukça önemli olan bir diğer ürün tahıldır. Örneğin Aşıklı Höyük yerleşiminde (MÖ 8200-7500) avcı-toplayıcı yaşam şekli hala sürdürülmesine karşın burada yaşayan insanlar baklagil ile tahıl üretimi de yapmışlardır (Özbaşaran ve ark., 2010; 9). Köşk Höyük (Niğde) yerleşiminde de başak demetleriyle tasvir edilen figür bir diğer örneği oluşturmaktadır (Tiryaki, 2013: 44). Kazılardan elde edilen verilere göre Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda bölgenin en önemli yerleşim merkezlerinin başında yer alan Kaneş'te *buğday* ve *arpa* tarımının yapıldığına dair kanıtlar tespit edilmiştir (Baydur, 1970: 17). Hitit Dönemi içerisinde *arpa* (ŞE) ve *buğdayın* (ZİZ) ülke ekonomisinde önemli bir rol oynadığı tabletlerden bilinmektedir. Ayrıca temeli *buğdaya* dayanan tüm besin maddeleri günlük yaşamın en önemli unsuru olmasının yanı sıra bunlar ritüellerde tanrılara adamak maksadı ile de kullanılmıştır. Arpadan da un elde edilmiş, ilaveten bunların satış fiyatları da kanuna göre düzenlenmiştir ((Ertem, 1987: 6 vd.).

Tahılın Eski Çağ'da Kappadokia'da önemli bir konuma sahip olduğunu gösteren bir diğer kanıt MÖ I. bin'e tarihlendirilen kaya anıtlarıdır. Yine Ambar Deresi, İvriz, Gökbez, Keşlik

ve Niğde anıtlarında tahıl, temsil edilen figürlerin sol ayaklarının ucundan başlayarak yukarı doğru uzanır ve ayakta duran figür bir demet başağı (buğday, arpa ya da çavdar?) sol eliyle kavrar (Tiryaki, 2013: 39).

Strabon Kappadokia'nın meyve ve tahıl bakımından oldukça zengin olduğunu ifade etmektedir (Strabon, XII:2.10). Plinius ise üretilen tahılın diğer bölgelerde olduğu gibi Kappadokia'da da "siri" adı verilen çukurlarda saklandığından bahsetmektedir. Sirinin nasıl yapıldığı konusunda detaylı bilgi de veren yazar çukur açıldıktan sonra alt kısma saman serilip ardından tahılın başakları ile birlikte burada depo edildiğini söyler. Ayrıca hava ile temasının kesilmesi ve bu şartlar altında depolanması durumunda *buğday* 50 yıl, *akdarı* 100 yıl saklanabilir (Plinius, XVIII: 73). Theophrastus ise tohumun ekilme süresi hakkında da bilgi vermektedir. Ona göre normal koşullar altında bir tohumun ekilebilmesi ve üremesi için en uygun zaman tohumun bir yaşında olması durumudur. Kappadokia Bölgesi'nde bu durum geçerli değildir. Theophrastus'un anlatımına göre "Örneğin, Kappadokia'da Petra adında bir yerde tohumun kırk yıl boyunca verimli ve ekim için uygun olduğu söylenirken, besin olarak altmış ya da yetmiş yıl için uygundur, çünkü kıyafetler ve diğer depolanmış eşyalar gibi kurt yemez, bunun dışında bölge yüksektir ve her zaman doğudan, batıdan ve güneyden gelen rüzgarlara ve esintilere maruz kalır." (Theophrastus, VIII: 11. 3-6). Bu bilgilere göre Kappadokia Bölgesi ürün saklama (tüm bölgeleri olmasa da) ve bu ürünün işlevselliği konusunda önemli bir bilgi birikimine sahiptir. Bunlara ek olarak Nazianzoslu Gregory mektuplarında, Nazianzos (=Nenezi, Hild ve Restle, 1981: 244) ve ona çok yakın olan Ozizala'lı (Hild ve Restle, 1981: 252) halkın tüketimine dair bilgiler vermektedir. Nazianzos'lu Gregory Amphilocheus'a yazdığı bir mektupta Ozizala'da sebze yetiştigiğine, buna karşılık Nazianzos'ta ekmeğin daha çok tüketildiğine, dolayısıyla da burada tahıl üretiminin daha ön planda olduğuna değinmektedir (Gregory of Nazianzus, Epist. 25).

Tahılın bölge halkının yaşamında önemli rol oynadığını gösteren bir diğer kanıt sikke ve drahmilerdir. Roma imparatoru Traianus döneminde (MS 98-117) Kaesarea'da basılan bir sikkenin ön yüzünde imparator, arka yüzünde 3'ü sağa ve 3'ü de sola doğru uzanan saplarından bağlanmış başak demeti bulunmaktadır (Resim-9). İlaveten Pescennius Niger'in (MS 193-194) kısa süren imparatorluğu sırasında Metropolis'te basılan drahminin arka yüzünde bir sepet içinde tasvir edilen üç başak (Resim-10), Septimius Severus dönemine (MS 193-211) ait bir sikkenin arka yüzünde birbirine saplarından bağlı üç başak (Resim-11), Diadumenianus döneminde (MS 218) sikkenin arka yüzünde yer alan bir altar ve içinde bulunan dört başak (Resim-12), Severus Alexander dönemine (MS 222-235) ait Kaesarea sikkelerinin arka yüzünde bulunan birbirine bağlı üç başak (Resim-13), III. Gordianus (MS 238-244) dönemine ait Kaesarea sikkelerinin arka yüzünde bulunan altı başak (Resim-14) Kappadokia Bölgesi'nde tahılın önemini vurgulamak açısından kayda değerdir.

Buna ek olarak Kappadokia kralı III. Ariarathes (MÖ 255-220) döneminde Tyana darphanesinde basılmış ön yüzünde Tyche'nin başı arka yüzünde sarmaşık yaprağı bulunan sikke (Resim-15) oldukça nadir bulunan bir tür olmasının yanı sıra bölgede sarmaşığın varlığını ve önemini göstermesi bakımından önemlidir.

SONUÇ

Anadolu coğrafyasının merkezi konumunda yer alan Kappadokia tüm tarihi süreçler boyunca yerleşime sahne olmuştur. Bölgede iklim koşullarının elverişli yapısı nedeniyle çok sayıda bitki kendisine yaşam alanı bulmuş, bu da bitki çeşitliliğini olumlu yönde etkilemiştir.

Antik çağlarda diğer bölgelerde olduğu Kappadokia’da da çok sayıda bitkinin besin maddesi olarak kullanılmasının yanı sıra şifa verici özelliğinden de faydalanılmıştır. Bunlar arasında *Ambrosia-Artemisia* ya da botyrs olarak adlandırılan bitki hem kadın hastalıkları hem de nefes darlığını tedavisinde etkin bir madde olarak tercih edilmiştir. Ayrıca hangi bitkiler olduğunu bilmediğimiz çeşitli otlardan yapılan ve *Selgitik Yağı* adı verilen ilaç tendon tedavisi için mühim bir konumda yer almıştır. Antik Çağ insanları tarafından “*Bin faydalı bitki*” olarak isimlendirilen *Polemonia* da isminden de anlaşılacağı üzere çok sayıda hastalığın tedavisinde şifa kaynağı olarak tercih edilmiş olmalıdır. Ancak kaynaklar bu hastalıkların neler olduğuna dair bilgi vermemektedir. Özel bir tür olan Kappadokia marulu ise tıpkı diğer türler gibi kan akışını düzenleyen serinletici etkisi ve iştah açıcı özelliği ile şifa veren bitkiler arasında kayda değer bir yere sahiptir. Burada bahsi geçen ve Antik Çağ yazarları tarafından şifalı özellikleri olduğuna bilhassa değinilen bitkiler bugün botanikçiler ve ilaç üretimi konusunda uzman kimseler tarafından tekrar incelenerek bahsi geçen hastalıkların tedavisinde doğal ilaç ya da kür şeklinde kullanılabilir.

Eski Çağ halkları arasında taç önemli bir yere sahiptir. Bu gelenek Grek ve Roma kültürlerinde mühim bir konuma sahip olmuş ve Kappadokialılar tarafından da yapıp kullanılmıştır. Bölgede taç yapımında zakkum ve katır tırnağına ek olarak şifa verici özellikleri de bulunan *Ambrosia* ve bir Kappadokia ağacı olan *hünnap*ın sarı çiçeklerinden de faydalanılmıştır. Görüldüğü üzere bitkiler günümüzde olduğu gibi antikçağ dünyasında da hayatın hemen her alanında kullanılmıştır.

Burada çalışmamızda en çok dikkat çeken nokta *hünnap* ağacının Antik Çağ’da bir Kappadokia ağacı olarak bilinmesidir. Günümüzde *hünnap* daha önce de değindiğimiz üzere Batı ve Güney Anadolu’da yetişen bir bitkidir ve bugün Kappadokia’da bulunmamaktadır. Bu durum da muhtemelen Plinius’un yaşadığı dönemde Kappadokia nispeten daha ılıman bir iklime sahipti. Ancak günümüze yaklaştıkça hava şartlarının giderek sertleşmesi ile birlikte *hünnap* Anadolu’nun daha ılıman noktaları olan batı ve güneye doğru çekilerek buralarda gelişme olanağı bulmuş olabilir.

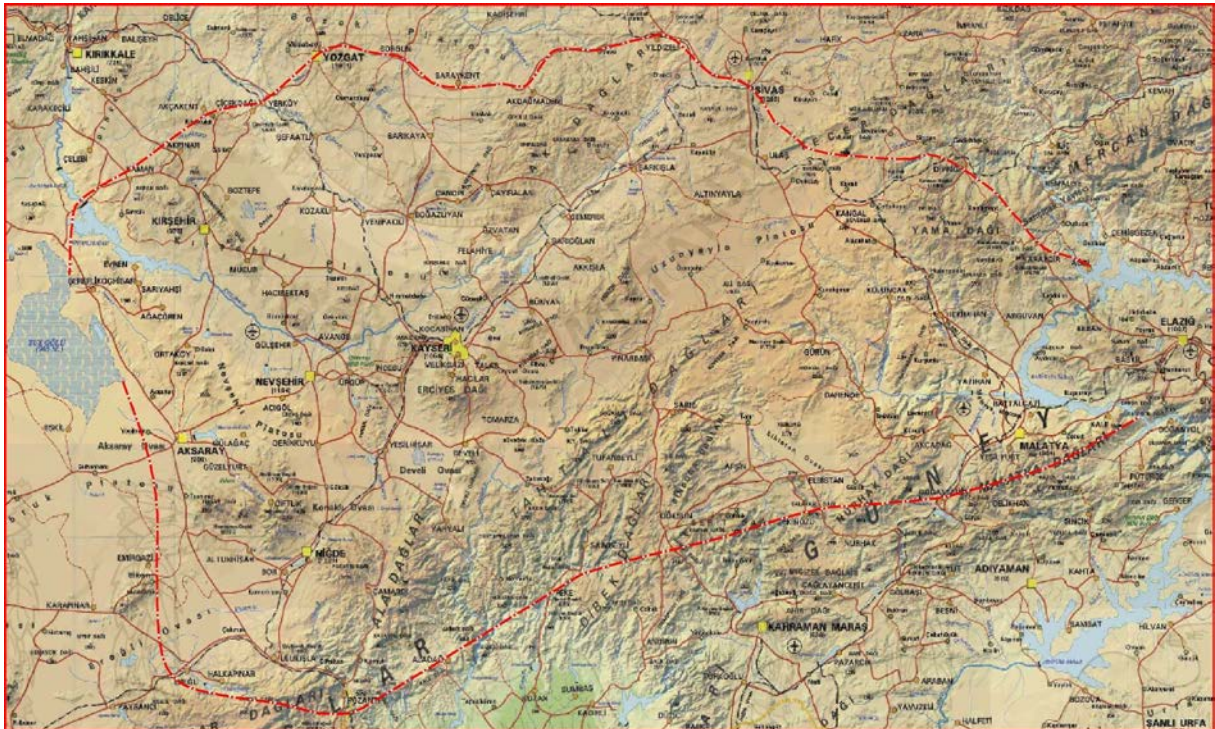
Bunlara ek olarak tahıl (buğday, arpa, çavdar), zeytin, marul, bağcılık ve bundan elde edilen kuru üzüm ve şarap ile hangileri olduğuna dair bilgimizin olmadığı meyveler Kappadokia Bölgesi’nin temel besin maddeleri arasında yer almaktadır. Bunların içinde zeytin sadece Melitene bölgesinde yetiştirilmiştir. Bugün ise zeytin sadece Malatya’da, Battalgazi ilçesi dolaylarındaki bahçelerde bulunmaktadır. Bu da Strabon’un konu hakkında verdiği bilgiyi destekleyici niteliktedir.

HARİTALAR-RESİMLER

Harita-1: H. Kiepert'in Haritası'nda Kappadokia Bölgesi, Kiepert, Asia Citerior: 1903.

Harita-2: Kappadokia Bölgesi'nin Sınırları

Resim-1: Ambrosia artemisiifolia L.'nin Gelişim Evreleri (Önen ve ark., 2015: 183-185).

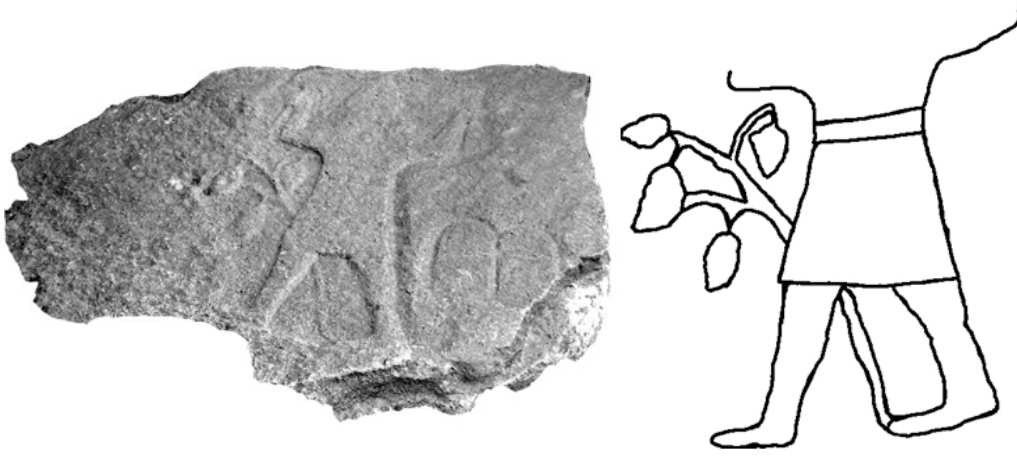
Resim-2: Hünnap Ağacı ve çiçekleri,
(Kaynak: T.C. Orman Ve Su İşleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, Geniş Yapraklı
Ve Meyveli Türlerle Ait Tohum Bahçeleri Tesisi Eylem Planı (2014-2018): 47)

Resim-3: İvriz Kaya Anıtı.

**Resim-4: Ambar Deresi Anıtı (Tiryaki, 2013:40,
fig.17).**

Resim-5: Gökbez Kabartması (Tiryaki, 2013: 40, fig. 18).

Resim-6: Niğde Kabartması
(Kaynak: <https://www.hittitemonuments.com/nigde/nigde03.jpg>
Erişim tarihi, 05.03.2018).

Resim-7: Keşlik Yayla Kabartması
(Kaynak: <https://www.hittitemonuments.com/keslik/keslik01.jpg>)

Resim-8: Kesarea, Traianus Tridrachm,
(Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=14270#top_display_media, Erişim tarihi, 05.03.2018).

Resim-9: Kesarea, Pescennius Niger Drahmi,
(http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=12599#top_display_media.
Erişim Tarihi: 05.03.2018)

Resim-10: Kaesarea, Septimius Severus Dönemi Sikkesi,
(Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=6050#top_display_media
Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Resim-11: Kaesarea, Diadumenianus dönemi sikkesi,

(Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=7619#top_display_media

Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Resim-12: Kaesarea, Severus Alexander Dönemi Sikkesi

(Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=12018#top_display_media

Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Resim-13: Kaesarea, III. Gordianus dönemi sikkesi

(Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=7890#top_display_media
Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Resim-14: Kappadokia Kralı III. Ariarathes dönemi sikkesi

(Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=288&pid=9938#top_display_media
Erişim Tarihi: 05.03.2018).

KAYNAKLAR

ANTİK KAYNAKLAR

- Diodorus Siculus (1989) *Bibliotheca Historike*, The Library of History, (Çev. C. H. Old father). Harvard University Press.
- Gregory of Nazianzes (1995) *Epistulae*. Select Orations of Saint Gregory Nazianzen. (Çev. C. G. Browne, J.E. Swallow). Peabody, Mass; Hendrickson.
- Gregory of Nyssa (2007) *Epistolae*. The Letters, (Çev. A. M. Silvas), Brill. Leiden-Boston.
- Herodotos (1991) *Historia*, Tarih, (Çev: Müntekim Ökmen). Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul.
- Hesiodos (2014) *Thegonia*, Tanrıların Doğuşu, (Çev. F. Akderin), Say Yay. 52, İstanbul.
- Homeros, *Ilias*. The Iliad. (Çev. A. T. Murray), William Hieneman, 638, London.
- Plinius (1945) *Naturalis Historia*, The Natural History, XII-XVI, (Çev. H. Rackham), Harvard University Press, 556, London.
- _____ (1950) *Naturalis Historia*, The Natural History, XVII-XIX, (Çev. H. Rackham), Harvard University Press, 544, London.
- _____ *Naturalis Historia*, The Natural History, XX-XXIII, (Çev. W.H.S. Jones, D. Litt), Harvard University Press, 532, London.
- _____ *Naturalis Historia*, The Natural History, XXIV-XXVII, (Çev. W.H.S. Jones), Harvard University Press, 558, London.
- _____ (1963) *Naturalis Historia*, The Natural History, XXVIII-XXXII, (Çev. W.H.S. Jones, D. Litt), Harvard University Press, 575, London.
- Strabon (2000) *Geographika* (XII, XIII, XIV), Coğrafya, (Çev: Adnan Pekman). Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul.
- Theophrastus (1972) *Historia Plantarum*, Equiry Into Plants. (Çev. Arthur Hort). London: William Heinemann.

MODERN KAYNAKLAR

- ATAR, B. (2017) Gıdamız Buğdayın, Geçmişten Geleceğe Yolculuğu, Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi, 2 (1), 1-12.
- AUSTIN, M. (2006) *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest* (Second Edition), Cambridge University Press, Cambridge.
- BAYDUR, N. (1994) *Anadolu'daki Kutsal Dağlar Dağ-Tanrılar*. İstanbul: Graphis Yay.
- BİLGİÇ, E. (1946) *Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler*, Belleten, X, 381-423.
- BRIANT, P. (2002). *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire* (Çev.: Peter T. Daniel), Winona Lake, Indiana.
- BURTON, E. (2005) *Tyana*, (Ed. Charles G. Herbermann) *The Catholic Encyclopedia*, Tournely-Zwirner, V.15: 200.
- ERHAT, A. (1984) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 365, İstanbul.
- ERTEM, H. (1987) *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, TTK, 180, Ankara.
- ESİN, U. (1998) *Paleolitik'ten İlk Tunç Çağı'nın Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası*. (Ed: Metin Sözen). Kapadokya. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı yay.
- HERZFELD. E. (1968) *The Persian Empire, Studies in Geography and Etnography of the Ancient Near East*. Wiesbaden.
- HILD, F. ve Restle, M. (1981). *Kappadokien, Tabula Imperii Byzantini*, Wien.
- GÖKHAN, İ. (2011) *İslam-Bizans Mücadelesi'nde Orta Kapadokya Bölgesi (640-962)*, I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, 16-19 Kasım, Nevşehir, 255-271.

- GÜNDOĞMUŞ, M.E, TAŞÇI, M. (2017) Hünnap (*Zizyphus jujube* mill.) Bahçelerinde Gelir Yöntemine Göre Değerleme: Denizli İli Çivril İlçesi Örneği, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14 (02), 42-53.
- KAPLAN, M, ARIHAN, S, K. (2012) Antik Çağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı: Zeytin Ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı, *AÜDTCFD*, 52-2, 1-15.
- KAYA, M. A. (2005) Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38, 11-30.
- KOELSCH, W. A. (2004) Squinting Back at Strabo, *Geographical Review*, 94/4, 502-518.
- LAFLI, E. (2017) Antik Hellen Ve Roma Dönemlerinde Anadolu'da Bağcılık Ve Şarapçılık, Üzümün Akdeniz'deki Yolculuğu Konferans Bildirileri, İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi, 19-57.
- MITFORD, T. B. (1980) Roman Rough Cilicia, *ANRW*, 7/2, 1230-1261.
- OĞUZ, H. İ. (2012) Adıyaman'da Meyvecilik ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma, 31 Mayıs-2 Haziran, 117-127.
- ORHAN DELİORMAN, D, ERGUN, F, ORHAN, N. (2011) Anadolu Medeniyetlerinde Asma (*Vitis vinifera* L.), *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30/50, 69-80.
- ÖNEN, H, ÖZASLAN, C, AKYOL, N. (2015) *Ambrosia Artemisiifolia*, Türkiye İstilacı Bitkiler Kataloğu, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü Bitki Sağlığı Araştırmaları Daire Başkanlığı, 183-193, Ankara.
- ÖZBAŞARAN, M, DURU, G, TEKSÖZ, D, OMACAN, S. (2010) Yaşayan Geçmiş: Aşıklı Höyük, *TÜBA-KED* 8, 7-20.
- RAMSAY, W. M.(1960) Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. Milli Eğitim Basımevi, 557, İstanbul.
- ROBERTSON, N. (1983) Greek Ritual Begging in Aid of Women's Fertility and Childbirth, *Transactions of the American Philological Association* (1974-), The Johns Hopkins University Press, 113, 143-169.
- SALE, W. (1961) The Hyperborean Maidens on Delos, *The Harvard Theological Review*, 54/2, 75-89.
- SEVİN, V. (2003) Eski Anadolu ve Trakya, Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar, İletişim yay. 301, İstanbul.
- SCHUCHARDT, H.S. (1997) Kültürel ve Sanatsal Yayılma, *Dünya Zeytin Ansiklopedisi*, Uluslararası Zeytinyağı Konseyi, İspanya, 21-26.
- TAŞDÖNER ÖZCAN, K. (2015) Hellenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı: Kommagene, *Tarih Okulu Dergisi*, 8-XXIII, 97-118.
- TEKİN, A, TEKİN, G. (2014) Antik Yunan Dönemi: Spor Ve Antik Olimpiyat Oyunları,
- THIERRY, N. (1981) *Avanos-Venasa, Cappadoce*, *Geographica Byzantina*. (Ed. H. Ahrweiler). Byzantinia Sorbonensia-3. Paris: Publication de la Sorbonne. *Tarih Okulu Dergisi*, 7-XVIII, 121-140.
- TİRYAKİ, S. G. (2013) Yeni Hitit Sanatı Üzerine İkonografik Araştırmalar (1): Üzüm Salkımı Ve/Veya Başak Filizi Taşıyanlar, *Cedrus*, I, 33-53.
- TEXIER, C.(2002) Küçük Asya, III, (Çev: Ali Suat). Özkan Matbaacılık, 559, Ankara.
- UZUN, İ. (2015) Bağcılık El Kitabı, Hasad yay., 160, Antalya,
- VERMOERE, M, VANHECKE, L., WAELKENS, M, SMETS, E. (2003) Modern and Ancient Olive Stands near Sagalassos (South-West Turkey) and Reconstruction of the Ancient Agricultural Landscape in Two Valleys, *Global Ecology and Biogeography*, 12-3, 217-236.
- YÜNCÜ, Z.T. (2015) A Proposal For A Method Of Cultural Landscape Character Assessment: A Research On The Context, Method And Results For The Cappadocia Landscape, Turkey, *Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi*, 341, Ankara.